

Марина Младеновић Митровић* ORCID 0000-0002-8417-2840
Институт за књижевност и уметност
Београд

КОНТЕКСТ У ФОЛКЛОРИСТИЦИ – ЗНАЧАЈ, РАЗВОЈ, ИЗАЗОВИ, ПЕРСПЕКТИВЕ

Апстракт: Циљ рада је да се укаже на распрострањеност, укорененост и нераскидиву повезаност појма контекст с постулатима савремене фолклористике. У раду се контекст посматра не само као један од термина у проучавању фолклора већ као фундаментални појам данашње науке о фолклору, који је утицао на неке од кључних концепата у дисциплини и промену парадигме. Указује се на различите импликације перформативног контекста као дисциплинарног преокрета, развој, као и на адаптирање појма у неке од значајних праваца проучавања фолклора данас. Уз уважавање чињенице да контекст остаје неизоставни параметар у теренским истраживањима, овде се пажња усмерава пре свега на фолклорне архиве, с једне стране, због тога што су управо они узимани као аргумент против давања предности контексту у односу на текст, а с друге стране, на дигитални фолклор, који доноси промену параметара у проучавању контекста. Упркос различитим токовима развоја дисциплине након доминације контекстуалне фолклористике, термин је показао изузетну резилијентност, одрживост и могућности примене.

Кључне речи: контекст, контекстуализација, фолклористика, теоријски приступ, перформативни контекст, фолклорни архиви, дигитални фолклор

Контекст, као свеукупна нејезичка подлога фолклорног текста, представља једно од главних теоријских питања у фолк-

* marinamladenovic@hotmail.com

лористици, због тога што је промена теоријских концептуалних оквира утицала на доминантно схватање појма контекста, те се може посматрати као призма кроз коју се преламају доминантне тенденције и постулати дисциплине. Контекст је есенцијално повезан с различитим конструктивним питањима фолклористике, попут жанровског одређења, начина преношења, варијантности, текстуализације, фолклоризма/фејклора, теорије формуле итд., утичући на финални облик вернакуларног израза. Осим тога, контекст се узима као саставни део дефиниције самог фолклора, иако из деценије у деценију пролази кроз сталне реконцептуализације и адаптира се новим теоријама и схватањима и новим облицима фолклора.

У раду ће примарно бити размотрене најутицајније дефиниције и схватања контекста у фолклористици, која су често остала уврежена до данас, затим ће бити указано на друге (паралелно коришћене) концепте овог термина, његов развој и могућности превазилажења ограничења која се тичу „класичног” фолклора. Контекст остаје један од кључних појмова у сродним наукама, попут антропологије¹ и лингвистике,² и других друштвених и хуманистичких наука – социологије, филозофије или психологије (више у Burke 2002: 152–177). Сличе тенденције могу се приметити и у теорији књижевности, о чему је писано у Konstantinović

¹ У друштвеним и хуманистичким наукама питање контекста постало је актуелно у трећој деценији XX века. Бронислав Малиновски (Bronisław Malinowski) један је од првих који је увео појам контекста у антропологију, идентификујући контекст културе и контекст ситуације (Malinowski 1922). У постмодерној антропологији дошло је до кризе контекста, након чега је уследила критика и тзв. књижевни заокрет (о развоју појма у социјалној и културној антропологији в. Dilley 2002: 437–456).

² Гудвин (Charles Goodwin) и Дуранти (Alessandro Duranti) говоре о значају концепта на пољу прагматике, етнографије говорења и квантитативних анализа, називајући га кључним (Goodwin, Duranti 1992: 1). И у зборнику о контексту у лингвистици говори се о овом појму као „основном појму” лингвистике као емпиријске науке, али се истиче да не постоји консензус о томе шта контекст јесте (Finkbeiner, Meibauer, Schumacher 2012: 1).

1988: 5–10, те се уобличавање тадашње методологије, која је за аутора сублимирана у синтагми „текст у контексту”, сагледава као логичан развојни пут различитих научних дисциплина и теорија, попут лингвистике, семиотике, теорије информације, теорије комуникације, херменеутике, постструктурализма, америчког деконструктивизма, руског формализма, теорије рецепције, кибернетике и теорије интертекстуалности. Основна тема овог истраживања је контекст у фолклористици. На крају рада пажња ће бити усмерена на значење и значај контекста у савременој фолклористици и неопходност адаптирања перспективе новим облицима фолклора и њему сродних појава.

1. Перформативни контекст као дисциплинарни преокрет

Након вишедеценијске доминације текстоцентричног приступа, насталог под утицајем филолошких наука, када су фолклористичке анализе биле више усмерене на текст великих жанрова, као што су епика или народне приповетке, долази до контекстуалног заокрета. Термин контекст доспео је у фокус када је у другој половини XX века дошло до тзв. перформативног преокрета, под утицајем успона теорија комуникације и бихевиоризма. Бауман (Richard Bauman) и Бригс (Charles L. Briggs) успон перформативне школе доводе у везу с деконструкцијом, теоријом рецепције, херменеутиком и студијама културе (Bauman, Briggs 1990: 60), међутим, може се идентификовати и веза са социолингвистиком Чомског (Noam Chomsky) и теоријом говорних чинова Серла (John Searle) или Остина (J. L. Austin) (McDowell 2015: 2–5), где је друштвени контекст један од основних елемената анализе.

Једним од кључних тренутака за фолклористику сматра се објављивање текста Алана Дандеса (Alan Dundes) „Текст, текстура и контекст” 1964, у којем је он дефинисао контекст као специфич-

ну социјалну ситуацију у којој се појединачна творевина јавља (1986: 115). Упоредо с Дандесовим контекстуалним приступом развијале су се перформативне теорије, етнографија комуникације и етнопоетика. Иако је реч о теоријама које је изнедрила америчка фолклористика, оне јесу настале под утицајем европске фолклористике – с једне стране руских научника блиских структурализму и семиотици, попут Јакобсона (Роман Осипович Јакобсон), Богатирјова (Пётр Григорьевич Богатырёв), Бахтина (Михаил Михайлович Бахтин) или Пропа (Владимир Яковлевич Пропп), а с друге, отклоном од филолошког и историјско-географског метода, односно усмерености фолклористике на откривање варијаната и извора (Antonijević 2010: 10). Истовремено, ове теорије су и утицале на науку, јер се ново схватање контекста као извођачке ситуације примило и на европском тлу. Имајући у виду значај који је појам контекста имао за развој и утемељење дисциплине, историја, домети, импликације и проблеми описани су темељно у више студија, прегледног, аналитичког или полемичког карактера (нпр. Jones 1979: 42–47, Georges 1980: 34–40, Zan 1982: 1–27, Young 1985: 115–122, Abrahams 1993: 379–400, Gabberet 1999: 119–128, Antonijević 2010: 5–14).

Поред Дандесове утицајне теорије о контексту као једном од три конститутивна елемента усменог извођења, у другој половини XX века Вилијам Баском (William Bascom) говори о неопходности проучавања социјалног контекста (Bascom 1955: 245–252), као и Дел Хајмс (Dell Hymes), који на овим основама дефинише етнографију комуникације (Hymes 1981); Бен-Амос (Dan Ben-Amos) и Чистов одређују фолклор у контексту као уметничку комуникацију у малим групама (Ben-Amos 1971: 3–15, Чистов 1975: 26–43). Идеје англоамеричких фолклориста везане за контекстуалну и перформативну фолклористику имају карактер манифеста. Постулати перформативне школе у фолклористици тицали су се интересовања за процес извођења, као и за неопходност укључивања социјалне димензије у дефинисање и

разумевање фолклора. Осим промене научне парадигме, долази и до промене предмета проучавања, који се више не дефинише као „традиција”, већ се фолклор посматра као процес, док истовремено долази до преиспитивања фундаменталних питања као што су (пored традиционалног) народно, усмено, рурално или аутентично. Кључни термини (осим контекста и комуникације) постају извођење, догађај, компетенција и публика. Амерички фолклориста Кенет Голдстајн (Kenneth S. Goldstein) говорио је о природном и вештачком контексту, у зависности од присуства истраживача/сакупљача (1964: 80–87). Контекстуална фолклористика прави отклон од романтичарског виђења фолклора као националне тековине. Једна од очигледних последица јесте да је реконцептуализација фолклора довела до развоја теренског рада и бележења усмених творевина (чему је наравно допринео и развој технологије), с обзиром на то да су старији текстови бележени без контекстуалних, вантекстуалних и паратекстуалних обележја, као артефакти који треба да буду прикупљени, класификовани и архивирани. Истовремено, англоамерички и западноевропски фолклористи удаљавају се од устаљених концепција заједнице и друштвеног живота, те усмеравају истраживачко интересовање ка аутохтоним друштвима и малим заједницама. Могу се идентификовати и разне друге промене у теорији и терминологији изазване отклоном од усмерености ка фиксираном тексту, те се тако нпр. ређе говори о конкретним прозним жанровима, а чешће о наративу и наративној култури. Бен-Амос укида дихотомију између процеса и приповедања и производа приповедања, јер у контекстуалној фолклористици приповетка јесте приповедање; наратор, прича и публика су сви повезани као део комуникативног догађаја (Ben-Amos 1971: 10).

Све ове теорије утицале су на фундаменталну ревизију погледа на фолклор као на статичну творевину усменог карактера, указујући на његову динамичност, што је остало актуелно и релевантно до данас. Ипак, ограниченост на перформанс као

такав водила је повремено у другу крајност – ка занемаривању текста³, сматрали су одређени фолклористи, уз бојазан да се на овај начин фолклористика превише приближава етнографији (Jones 1979: 43). Инсистирање на проучавању контекста за последицу је имало стварање дихотомије⁴, због чега су истраживачи истицали неопходност истовременог проучавања како текста тако и контекста, док се контекстуална школа означава као конструкт одређених припадника дисциплине (Georges 1980: 35).⁵ „Истраживања оријентирана према перформанцији и контексту фолклора до сада су – рекло би се – постигла више у теоријским замислима него у њиховој реализацији” (Bošković-Stulli 1983b: 135). Сличног је мишљења и Елиот Оринг (Elliot Oring), који каже да су перформативне теорије више филозофски него емпиријски тачне (Gunnell et al. 2013: 179). Бен-Амос сматра да су литерарни и филолошки почеци ограничавали истраживачке могућности фолклора (Ben-Amos 1971: 15), док Маја Бошковић Стули разликује „oblike fiksirane u rukopisnim zbirkama i knjigama i koji su zapravo prestali

³ Након објављивања чувене публикације *Ка новим њерспективима у фолклору* (*Toward New Perspectives in Folklore*), која је прво објављена као специјални број часописа *Journal of American Folklore* (1971), а затим као зборник радова (Bauman, Paredes [1972] 2000), изашао је текст Д. К. Вилгаса (Donald Knight Wilgus) у којем се примат даје тексту као предмету проучавања фолклористике, што је био један од првих и најгласнијих покушаја да фолклористика преиспита однос према тексту, који је у том периоду почео да добија пејоративну конотацију – „Текст” се врло рапидно претвара у прљаву реч, а ’усредсређено на ствар’ у омиљни погрдни израз” (“Text” is rapidly becoming a dirty word, and ’thing-oriented’ a favorite pejorative expression”) (Wilgus 1973: 244).

⁴ Из опозиције текста и контекста проистекла је и опозиција између контекстуалне и књижевне фолклористике, односно контекстуалних и књижевних фолклориста.

⁵ У истом тексту фолклористика се дефинише као проучавање људског понашања (Georges 1980: 39), што ће поново довести до сличних замерки да се на овај начин фолклористика приближава бихевиоризму и да се тиме занемарује уметничка компонента фолклорног израза (Zan 1982: 1–27).

funkcionirati kao usmena književnost u pravom značenju riječi, postavši dijelovima pisane literature pojedini povijesnih razdoblja” од „neposrednog usmenog umjetničkog komuniciranja u malim zajednicama” (Bošković-Stulli, Zečević 1978: 7).

2. Од контекста ка контекстима, контекстуализацији и реконтекстуализацији

Један од главних проблема који је постављен пред контекстуалну фолклористику било је питање фолклора у архивима, на који се методологија перформативне школе не може примени (Wilgus 1973: 244–245)⁶, а самим тим и других фолклорних текстова који су бележени ван изворног контекста извођења. С разумевањем ограничености појма контекста као извођачке ситуације дошло је не само до наведених проширивања дефиниције већ се и о самом термину чешће говори у множини, као о контекстима. Један од првих представника перформативне школе који је указао на значај историјског и културног контекста (осим контекста извођења) јесте Чарлс Џојнер (Charles Joyner) (Joyner 1975: 254–265). Оринг заступа мултиконтекстуални приступ наративима, издавајући четири главне врсте контекста – културни, социјални, индивидуални и компаративни (Oring 1986: 135), уз напомену да се они не могу оштро раздвојити, те да се морају узајамно сагледавати, с обзиром на то да приступ наративу треба да буде мултиконтекстуалан (Oring 1986: 141). У самој студији помиње и друге, нпр. ритуални (Oring 1986: 36), перформативни (Oring 1986: 83) или комуникативни (Oring 1986: 189). За фолклористику би од значаја могао бити и когнитивни

⁶ Вилгас драматично оцењује нов приступ (који се у тексту назива „бихевиористичким”) као „катастрофалан” и наводи да према импликацијама које нуди архиве треба спалити јер дају ограничене бихевиористичке информације (Wilgus 1973: 244–245).

контекст (Van Dijk 1997: 189–226, Младеновић Митровић 2025: 155–168), којим би могле бити обухваћене одређене представе, модели и оквири, начин на који мозак обрађује информације, што је значајна тема фолклористичких истраживања (в. нпр. Dundes 1972: 93–103, Радуловић 2021: 167–179). Поједини истраживачи ове различите врсте контекста одређују као макроконтекст, док би конкретне околности извођења спадале под микроконтекст (De Fina 2008: 421–442)⁷

Ричард Бауман сматра да постоји неколико врста контекста: контекст значења (начин на који се одређена форма дискурса повезује с културним и социјалним значењима), институционални контекст (улога институција у обликовању перформанса и значења), контекст комуникативног система (комуникацијска позадина извођења), друштвени контекст (друштвени фактори који утичу на комуникацију), индивидуални контекст (односи се на личну историју, идентитет и искуства учесника у комуникацији) и контекст ситуације (конкретне околности у којима се комуникација одвија) (Bauman 1983: 367). Плуралитет контекста повезан је и с теоријским оквиром који је развио са Чарлсом Бригсом. Бауман и Бригс упозоравају да усмеравање на извођење и контекст доводи до реификације појмова, те предлажу динамичко сагледавање контекста као процеса, уводећи појам контекстуализације. На овај начин указује се на то да контекст није само позадина извођења (било ситуациона, друштвена или пак културна) већ да контекст и вербални чин имају повратан утицај. Уводећи термине ентексуализације, деконтекстуализације и реконтекстуализације (под утицајем постмодернизма), Бауман

⁷ Гари Алан Фајн (Gary Alan Fine) говори о макро основама микросоциологије (1991: 161–177), док се у социологији, осим о макроконтексту и микроконтексту, говори и о мезоконтексту, као средњем нивоу који се може разумети као институционални оквир који посредује између макродруштвених структура и микросоцијалних интеракција (Nichols 2015: 82).

и Бригс указују на покретљивост текстова, односно способност текста да прелази из једног контекста у други. Ентекстуализација је процес обликовања дискурса у самосталну јединицу (текст), који се може издвојити из првобитног контекста и циркулисати у другим ситуацијама (Bauman, Briggs 1990: 72–78). На сличном трагу је и Питер Берк (Peter Burke), који користи термин културне хибридности: идеје, информације, артефакти и праксе се прилагођавају новој културној средини, уместо да се једноставно усвајају; за то је потребно да се прво деконтекстуализују, а потом реконтекстуализују, односно – преведу (Burke 2009).

Тоулкен (Barre Toelken) у проучавању балада издваја непосредан контекст извођења, друштвени контекст, културно-психолошки контекст, физички контекст, временски контекст (Toelken 1986: 36, према Ben-Amos 1993: 215). Хеда Јасон (Heda Jason) говори о неопходности проучавања лингвистичког, звучног, кинетичког, књижевноуметничког, књижевноисторијског, културног и социјално-психолошког контекста, наспрот поједностављено схваћеном перформативном контексту (Jason 1997: 221–225). Захваљујући достигнућима перформативне фолклористике и сродним истраживањима, контекст је у савременој фолклористици остао *sine qua non* теренских истраживања, те у зависности од природе грађе и истраживачке перспективе може бити мање или више у фокусу. Због тога ће у овом истраживању импликације перформативне фолклористике бити разматране у односу на облике фолклора у којима изостају устаљени чиниоци комуникацијског процеса.

3. Проблем примене контекста на старије текстове

Захваљујући проширивању значења појма контекста од схваћеног примарно као перформативног ка плуралитету контекста, појмовима контекстуализације и реконтекстуализације, који

указују на динамичку природу контекста, у XXI веку отворени су путеви ка превазилажењу неких од главних замерки контекстуалне фолклористике, а које су се управо тицале употребне вредности овако схваћеног концепта када је реч о текстовима записаним ван изворног контекста, без елемената који би упућивали на живо извођење (попут гестикулације, интонације, комуникације с публиком), уз медијаторску улогу сакупљача, било у публикованим текстовима, било у фолклорним архивима⁸. Појам контекста, односно његова „растегљивост”, омогућава да се архивске јединице не посматрају као историјски артефакти, већ да се смештањем у одговарајући контекст отворе нове перспективе за њихово разумевање. Новије студије (Anttonen 2013: 162–168) указују на то да текстови обликовани према литерарним стандардима, лишени оригиналног контекста извођења, ипак садрже контекст. Апстраховани текстови функционишу као метонимије традиције, а за циљ имају уклапање у нови контекст читалачког искуства и интерпретације. Указујући на посредованост као на једну од њихових карактеристика, Антонен (Pertti Anttonen) у наведеној студији проналази начин да се премости дихотомија аутентичног и лажног. У случају старијих текстова управо је сакупљач тај који врши контекстуализацију (Anttonen 2013: 164). Ови закључци базирани су на Јакобсоновој теорији о интерсемиотичком превођењу (Jakobson 1959: 232–239), Баумановом и Бригсовом концепту реконтекстуализације (Bauman, Briggs 1990: 72–78) и студији Елизабет Фајн (Elizabeth Fine) (Fine 1984). Сем могућности да се кроз текстуализацију фолклорног материјала пронађу рефлекси изворног извођења, појам реконтекстуализације, заједно с померањем од једнозначно схваћеног контекста ка плуралитету – контекстима, постоји могућност и да се „традиционални” текстови контекстуализују на другачији начин.

⁸ Управо је интересовање за фолклорне архиве, које је порасло про- теклих деценија, отворило могућности проширења концепта и постављања архивских текстова у нове оквире.

Очување културног, социјалног и интелектуалног контекста етномузиколог и архивиста Коловос (Andy Kolovos) приписује професионалним стандардима архивирања, који налажу прикупљање информација о функционисању текстова пре него што су похрањени у архив (Kolovos 2004: 19). Контекст архивских или „класичних” записа фолклора, у зависности од конкретних случаја, али и методолошког апарата, може бити (књижевно) историјски, социо-културни, политички, национални, интернационални, институционални, дисциплинарни, интелектуални итд., те је тако одређене записе или збирке могуће проучавати у контексту рада сакупљача, институционалних оквира и научне политике, геополитичке ситуације, културно-историјских околности, других текстова који припадају истом типу/жанру, историје проучавања датог текста, историје дисциплине итд.

Кроз процес реконтекстуализације текстови прелазе из једног контекста у други, при чему се мења њихово значење, функција и перцепција. Маја Бошковић Стули примећује да „*zapisani tekstovi mogu sugestivno sadržavati odjeke nekadašnjeg konteksta usmene izvedbe*”, као и да:

...nakon zapisa tekst doduše nije više identičan sa usmenom izvedbom, ali ipak nastavlja svoj život na novoj razini – izgubivši neke kvalitete i vrednote i dobivši ujedno nove, čuvajući i nadalje vezu s folklornom, usmenom osnovom (ako je zapis teksta vjeran) (Bošković-Stulli 1983a: 156).

Истраживач може дати нов смисао тексту, наглашавајући одређене аспекте који можда нису били примарни у првобитном контексту извођења или непосредно након што су текстови забележени. На пример, текстови забележени у рукописној збирци Милоша Ивковића⁹ били су изворно намењени за дијалектолошка истраживања, али су временом постали део Етнографске збирке

⁹ АСАНУ-ЕЗ-134

(в. Младеновић Митровић 2021: 353–374). Поставши део фолклорног архива, Ивковићева збирка добила је нов друштвени и културноисторијски контекст, функционишући заједно с другим збиркама које чине његов део и које сведоче о историји сакупљања фолклорне грађе, научној политици једног времена, историји идеја, методологији прикупљања и презентовања фолклорног текста, стању на терену, ареалним особеностима итд.

Истовремено остаје отворено и питање могућности реконструкције контекста приповедања кроз трагове контекста приповедања, забележене од стране сакупљача.¹⁰ Овакви покушаји требало би да укључе и анализу позиције сакупљача, из које покушаји бележења атмосфере или околности приповедања обично произилазе, па се у зависности од степена приближавања ауторској улози крајњи производ може разумети и као сказ (в. анализу случаја Вука Врчевића и бележења текстуре и контекста у Младеновић 2014: 423–436). Контекст приповедања се у старијим текстовима може огледати кроз опис ситуације коју даје сакупљач (нпр. Светислав Марић¹¹ описује разговор са својим информатором, међутим, романтизована слика неписменог информатора који приповеда у околини манастира ближа је литерарном поступку стварања илузије приповедања) или се о њему може закључити посредно (нпр. сакупљач Вид Жуњић¹² за део своје грађе наводи да је забележио на Никољдан 1886. у селу Орловцу, што је наизглед фактографски податак о времену и месту извођења, али приповетке које су тада забележене хумористичког су карактера, исприповедане од стране мушких гостију и за тему имају слављење славе, те могу указивати на неке околности везане за контекст приповедања).

¹⁰ Кроз анализу језика могу се открити и трагови текстуре или се пак кроз анализу формула може указати на трагове усмености старијих текстова (в. Митровић 2022: 413–426).

¹¹ АСАНУ–ЕЗ–16–2

¹² АСАНУ–ЕЗ–17–5, бр. 1, 2, 3, 4, 6, 12

Снежана Самарџија истиче да је у старијим записима прозних текстова било „веома мало података о околностима казивања прича”, те да би се они чешће могли окарактерисати као формулативни искази или идеализоване слике (Самарџија 2018: 77), примећујући да су подаци о извођењу најчешће бележени у лирским песмама (Самарџија 2018: 66). „Контекстуално-значањско упориште је обавезно, независно од захваћеног слоја и сегмента културе” у случају пословица (Самарџија 2010: 79), док Дејан Ајдачић према степену контекстуализованости разликује „усмерене” и „збирне” благослове (2004: 22). Ова запажања иду у прилог томе да не захтевају сви жанрови исти ниво контекстуализованости, као и да су различити контексти важни за одређене жанрове, односно да ће у фокусу бити онај контекст који је важан за разумевање датог жанра. Постоје чак и тврдње да је контекстуализација обрнуто пропорционална дужини текста: „Што је краћи и стабилнији фолклорни текст, то је виши степен зависности од контекста; и обрнуто, што је дужи и последично, вербално више променљив текст, мањим се чини степен зависности од контекста” (“The briefer and the more stable a folklore text is, the higher is its context dependency; and, conversely, the longer and consequently verbally more variable a text is, the lower appears to be its contextual dependency”) (Ben-Amos 1993: 213).

У том смислу, занимљиво је и становиште да запис од речи до речи није неопходан ако нас занима наратив, а не лингвистички дискурс и да у старијим записима треба читати оно што је „иза” текста (Gunnell 2013: 176), чему је близак став да је народна прича разумљива и без контекстуалних информација, јер спада у ред „нискоконтекстуалних” догађаја (Young 1985: 121).

Ипак, доследна примена контекстуалних теорија на архивску, рукописну грађу, записану без адекватног методолошког апарата и критеријума за прикупљање грађе могла би да одведе у спекулативност и учитавање значења. Истовремено, танка је граница између онога што се може разумети као траг „усмености”,

опонашање усменог дискурса од стране записивача или прелазак сакупљача на „усмени” начин размишљања, који може да се огледа у компетенцији или у извођењу.

4. Нов дисциплинарни преокрет – контекст у време дигиталне фолклористике

Приближавање фолклора и популарне културе до којег је дошло с развојем дигиталног фолклора довело је до проширивања појма фолклора. У овом контексту појам фолклора често се замењује терминима нетлора или медијалора, док су се у проучавању издвојиле четири главне перспективе: интернет фолклористика, вернакуларна креативност, естетички приступ дигиталном фолклору и миметика (De Seta 2019: 168–183). С обзиром на то да је реч о облицима стваралаштва који су веома прогресивни и могу се окарактерисати као брзорастући феномен (Кропеј Telban 2021: 141), те да су склони променама, што имплицира да је реч о веома сложеној категорији, овде ће укратко бити указано на место контекста у наведеним облицима стваралаштва, имајући у виду да долази до промена у основним дефиницијама попут извођења или фолклора као непосредне уметничке комуникације у малим групама (Ben-Amos 1971: 3–15), на чијим је основама и поникла контекстуална фолклористика. „Pod uticajem razvoja novih tehnologija komunikacije iz korena su se izmenila klasična shvatanja folk grupe, načini konceptualizacije tradicije, prenošenja i izvedbe folklor” (Banić Grubišić 2023: 117; в. и Kirshenblatt-Gimblett 1998: 281–327).

Бавећи се интернет мимовима као феноменом који сврстава између фолклора и дигиталне културе, Ана Банић Грубишић њихов контекст одређује на следећи начин:

Kontekst u slučaju internet mimova podrazumeva dvojako određenje. S jedne strane to je situacioni kontekst – prostor gde se

vrši stvaranje i prenošenje ovih sadržaja, mesto gde se određena folklorna jedinica izvodi. Prostor performansa digitalnog folklora je okruženje različitih platformi za društveno umrežavanje, kao i komunikacija putem mobilnih aplikacija za razmenu multimedijalnih poruka. Anonimna ili poznata publika koja može biti masovna ili se može sastojati od nekoliko osoba, reaguje na ovo digitalno izvođenje odobravanjem ili negodovanjem putem komentara, (dis)lajkova, postavljanja odgovora na inicijalni mim u vidu GIF-ova ili drugih mimova. S druge strane, to je širi lokalni, kulturno specifični kontekst – istorijski, društveni, politički događaji, koji oblikuju sadržaj, temu i u određenom smislu formu internet mima (Banić Grubišić 2023: 129)

Перформативни контекст дигиталног фолклора одвија се у простору који је удаљен, али у исто време повезан (дигитално посредован); може се одвијати синхроно или асинхроно; улога публике постаје флуиднија (Buccitelli 2012: 60–84). Осим очигледних промена које се тичу места, времена или пак начина извођења, преношења, односно дисеминације, као и учествовања у ситуационом/перформативном контексту ових облика фолклора, у обзир треба узети и контекст који би се могао одредити као технолошки, с обзиром на то да су садржаји условљени и факторима као што су алгоритми, начини функционисања платформе и други механизми виралности. С овим је у уској вези и социјални контекст дигиталног фолклора, јер друштвена динамика и интеракције зависе од начина функционисања заједница на одређеним платформама. Централизација фолклора на друштвеним мрежама која се дешава у последњој деценији доводи до тога да значајну улогу у преношењу више немају само заједнице (глобалне и локалне), већ и алгоритми¹³ одређене мреже, као и институције које се на њој оглашавају, нпр. у сврху коришћења мрежа за политичку пропаганду, рекламирање производа или прикупљање

¹³ С развојем вештачке интелигенције и креирањем генеричких садржаја може се говорити и о постхуманом контексту фолклора.

података корисника (Peck 2020: 13). Занимљиво је да се у првим фазама развоја дигиталне фолклористике интернет посматра као контекст, те се говори о фолклору у контексту интернета (Blank 2009: 1–20), што имплицира да се дигитална природа садржаја не узима као иманентно обележје.

Значај контекста с развојем дигиталног фолклора није умањен, посебно када се има у виду интензитет и динамика креирања нових садржаја, као и њихово нестајање – „Непрегледна је количина интернет фолклора. Надаље, број канала је огроман, а изворне адресе се непрекидно мењају. Велики део ове производности је веома ефемеран по својој природи.” (“The quantity of e-folklore is vast. Furthermore the number of outlets is enormous, with source addresses changing constantly. Much of this outpouring is highly ephemeral in nature.”) (Krawczyk-Wasilewska 2016: 31) Због тога се јавља потреба за креирањем дигиталних архива или других база података, у којима су контекстуалне и метатекстуалне информације од кључне важности за разумевање некада виралних садржаја. Приликом креирања оваквих архива, било да је реч о дигитализованој или новој те-ренској грађи, потребно је истовремено водити рачуна о потребама дигиталне фолклористике и о архивским стандардима, посебно о начелима мултипле и паралелне провенијенције (Harvilahti 2017: 49), при чему је одабир и унос контекстуалних информација од кључног значаја (Razon 2017: 98–100).

5. Завршна разматрања

У српској фолклористици¹⁴ у време успона контекстуалне фолклористике „јаки су били историјски и филолошки приступ”,

¹⁴ Када је реч о руској фолклористици, она је била углавном усмерена на проучавање друштвено-историјских околности које су утицале на развој фолклора, док је појам контекста (схваћеног као ситуациони контекст) био предмет истраживања у студијама у ХХИ веку – Дианова 2005: 15–21; Добровольская 2004: 46–55; Добровольская 2005: 428–449 (Алексеевский

затим „етнолошки заснован приступ”, као и „компаративна књижевна проучавања”, што је представљало подлогу за развој пионирске улоге Наде Милошевић Ђорђевић на плану структурализма шездесетих година, а касније и семиотике (Радуловић 2024: 60–61, 67). У радовима српских фолклориста контекст заузима важно место у XXI веку, под утицајем значајних проучавалаца фолклора, пре свега Линде Дер (Linda Dégh) (Dégh 2001) и Лаурија Хонка (Lauri Honko) (Honko 2002), у чијим се студијама инсистира на контексту као предуслову за разумевање и тумачење фолклора, те се наглашава улога колико перформативног толико и културног и социјалног контекста (нпр. у студијама Лајић Михајловић 2014 или Ђорђевић Белић 2017), а контекст постаје и предуслов за разумевање прагматике жанра (Ђорђевић Белић 2018: 71–106, Сикимић 2022: 215–228).

Берк сматра да је термин контекст неопходно користити у множини, истичући плуралитет значења (Burke 2002: 177), али и значај позиције истраживача приликом одабира/конструисања овог појма:

Што се тиче аналитички оријентисаних истраживача, контексти које они бирају или конструишу могу бити литерарни, лингвистички, социјални, културолошки, политички или материјални; неки од њих су дословнији, прецизнији или више локални, а други су више метафорички, магловитији или шири. Не постоји само један исправан контекст. (As for the analysts, the contexts that they select or construct may be literary, linguistic, social, cultural, political, or material; some of them more literal, more precise, or more local, and others more metaphorical, vaguer, or broader. There is no one correct context). (Burke 2002: 175)

2011: 42–57). С истраживањима постфолклора (Некљудов 2003: 5–24) у фокус долази контекстуални потенцијал градског фолклора, који је немогуће тумачити без познавања културног, односно субкултурног контекста. В. такође и Алексеевский 2010.

„[...] фолклорно дело [је] увек 'дело у контексту', које су различити истраживачи означавали као перформанс, друштвену ситуацију или пак културу” (Симић, Јовић 2018: 308–309). Дакле, када говоримо о контексту у фолклористици, говоримо о трансдисциплинарном појму, јер се преко њега фолклористика повезује и преплиће с другим наукама; полисемичном појму (Мишић Пић, Лорић 2020: 21), који се може односити на различите врсте подлоге фолклорног текста/догађаја; о појму који може бити схваћен као предмет или као метод анализе, али и као конструкт. Такође је реч о променљивој категорији, која може мењати своја значења кроз време, бити тумачена на другачије начине или се фокус може пребацивати с једног значења на друго. Појам контекста у фолклористици може се разумети само унутар сложене мреже интелектуалних токова, друштвених околности и историјских процеса, па се контекст не посматра само као спољни оквир, већ као активан чинилац у формирању и рецепцији идеја. Кроз појам контекста рефлектују се истовремено резултати сложених интеракција идеја, институција и културних образаца, који показују развојне линије дисциплине, али и, шире гледано – интелектуалне историје, као и еволутивни токови самог фолклора као предмета проучавања.

Извори

- АСАНУ-ЕЗ-16 – Збирка Светислава Марића
АСАНУ-ЕЗ-17 – Збирка Вида Жуњића
АСАНУ-ЕЗ-134 – Збирка Милоша Ивковића

Литература

- Алексеевский, Михаил Дмитриевич (ред.). *Фольклор: текст и контекст*. Москва: ГРЦРФ, 2010.
Алексеевский, Михаил Дмитриевич. «Фольклористика между текстом и контекстом». *Вестник РГГУ* 9 (2011): 42–57.

- Ајдачић, Дејан. „Прилог проучавању благослова у усменој књижевности”. *Прилози проучавању фолклора балканских Словена*. Београд: Научно друштво за словенске уметности и културе, 2004. 22–35.
- Дандес, Алан. „Текстура, текст и контекст”. *Гласник Етнографског института САНУ* 35 (1986): 111–124.
- Дианова, Таццяна Барысаўна. «Текст и контекст в фольклоре». *Славянская традиционная культура и современный мир* 8. Ред. Варвара Евгеньевна Добровольская и Наталия Евгеньевна Котельникова. Москва: ГРЦРФ, 2005. 15–21.
- Добровольская, Варвара Евгеньевна. «Роль контекста в бытовании и реконструкции фольклорного текста». *Традиционная культура* (2004): 46–55.
- Добровольская, Варвара Евгеньевна. „Нормативный контекст фольклорного текста и его роль в бытовании фольклорной традиции». *Первый Всероссийский конгресс фолклористов*. Том 2. Ред. Анатолий Степанович Каргин. Москва: ГРЦРФ, 2005. 428–449.
- Ђорђевић Белић, Смиљана. *Фиџура јуслара: хероизирана биографија и невидљива традиција*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2017.
- Ђорђевић Белић, Смиљана. „Здравица: (традиционални?) жанр и савремени контексти”. *Књижевна историја* 50. 164 (2018): 71–106.
- Лајић Михајловић, Данка. *Српско традиционално певање уз јусле: јусларска пракса као комуникациони процес*. Београд: Музиколошки институт САНУ, 2014.
- Митровић, Данијела. „Питање формулативности староенглеске епике”. *Савремена српска фолклористика* 10. Ур. Јелена Јовановић и Бранко Златковић. Београд: Удружење фолклориста Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”; Топола: Културни центар Топола, 2022. 413–426.
- Младеновић, Марина. „Текстура и контекст у Врчевићевој стилизацији шалвих народних приповедака”. *Зборник Маџице српске за књижевност и језик* 62. 2 (2014): 423–436.
- Младеновић Митровић, Марина. „Збирка народних приповедака Милоша Ивковића у светлу савремене фолклористике”. *Савремена српска фолклористика* 9. Ур. Биљана Сикимић, Бранко Златковић и Марија Думнић Вилотијевић. Београд: Удружење фолклориста

- Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”; Лозница: Центар за културу „Вук Караџић”; Тршић: Научно-образовно културни центар „Вук Караџић”, 2021. 353–374.
- Младеновић Митровић, Марина. „Збирка народних приповедака Вида Жуњића”. *Савремена српска фолклористика* 14. Ур. Александра Бјелић и Немања Радуловић. Београд: Удружење фолклориста Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”; Ужице: Педагошки факултет у Ужицу Универзитета у Крагујевцу, 2025. 155–168.
- Некљудов Сергей Юрьевич. «Фольклор современного города». *Современный городской фольклор*. Москва: РГГУ, 2003. 5–24.
- Радуловић, Немања. „Структурализам и српска фолклористика шездесетих година XX века”. *Културни трансфер Европској Србији у социјалистичкој Југославији*. Ур. Марина Симић и Ивана Пантелић. Београд: Институт за европске студије: Досије студио, 2024. 53–72.
- Радуловић, Немања. „Тома Воркапић. Портрет усменог приповедача”. *Савремено стање идентитетских крајинских Срба: зборник радова*. Ур. Душан Иванић. Нови Сад: Матица српска, 2021. 167–179.
- Самарџија, Снежана. „Кад пословице утихну”. *Научни састајник слависки у Вукове дане*. 39/2. Београд: МСЦ, 2010. 77–88.
- Самарџија, Снежана. „Вукове напомене у усменој импровизацији”. *Вук и 1847*. Ур. Бошко Сувајџић. Београд: Педагошки музеј, 2018. 63–84.
- Сикимић, Биљана. „Савремена и фолклорна здравица у европском контексту”. *Домаћине, здрав си! зборник радова са стручној скупи одржаној 13–14. октобра 2022. у Гучи*. Ур. Снежана Шапоњић-Ашанин. Гуча: Културни центар у Лучанима, 2022. 215–228.
- Симић, Марина и Даница Јовић. „Антропологија и фолклористика: проблем тумачења фолклорног дела и теорија Алфреда Гела”. *Гласник Етнографског института САНУ* 66. 2 (2018): 303–318.
- Чистов, Кирилл Васильевич, «Специфика фольклора в свете теории информации». *Типологические исследования по фольклору. Сборник статей в память Владимира Яковлевича Прохорова (1895–1970)*. Ред. Елеазар Моисеевич Мелетинский и Сергей Юрьевич Неклюдов. Москва: Наука, 1975. 26–43.

- Abrahams, Richard. "After New Perspectives: Folklore Study in the Late Twentieth Century". *Western Folklore* 52. 2/4. Theorizing Folklore: Toward New Perspectives on the Politics of Culture (1993): 379–400.
- Anttonen, Pertti. "Lost in Intersemiotic Translation? The Problem of Context in Folk Narratives in the Archive". *Nordic Yearbook of Folklore* 69 (2013): 153–170.
- Antonijević, Dragana. *Ogledi iz antropologije i semiologije folkloru*. Beograd: Srpski genealoški centar, 2010.
- Banić Grubišić, Ana. *Internet mimovi između folkloru i popularne kulture*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju: Dosije studio, 2023.
- Bascom, William. "Verbal Art as Folklore". *Journal of American Folklore* 68 (1955): 245–252.
- Bauman, Richard. "The Field Study of Folklore in Context". *Handbook of American Folklore*. Ed. Richard M. Dorson with Inta Gale Carpenter. Bloomington: Indiana University Press, 1983. 362–368.
- Bauman, Richard and Americo Paredes. *Toward New Perspectives in Folklore*. Bloomington, Indiana: Trickster Press, [1972] 2000.
- Bauman, Richard and Charles L. Briggs. "Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life". *Annual Review of Anthropology* 18 (1990): 59–88.
- Ben-Amos, Dan. "Toward a Definition of Folklore in Context". *The Journal of American Folklore* 84 (1971): 3–15.
- Ben-Amos, Dan. "'Context' in Context". *Western Folklore* 52. 2/4 (1993): 209–226.
- Burke, Peter. "Context in Context". *Common Knowledge* 8. 1 (Winter 2002): 152–177.
- Burke, Peter. *Cultural hybridity*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press, 2009.
- Blank, Trevor. "Introduction: Toward a Conceptual Framework for the Study of Folklore and the Internet". *Folklore and the Internet: Vernacular Expressions in a Digital World*. Ed. Trevor Blank. Logan: Utah State University Press, 2009. 1–20.
- Bošković-Stulli, Maja. „O usmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta”. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta, 1983a. 151–178.
- Bošković-Stulli, Maja. „Od usmenog pripovijedanja do objavljene pripovijetke”. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta, 1983b. 134–150.

- Bošković-Stulli, Maja i Divna Zečević. *Povijest hrvatske književnosti. Knj. 1 (Usmena i pučka književnost)*. Zagreb: Libar, 1978.
- Buccitelli, Anthony. "Performance 2.0: Observations toward a Theory of the Digital Performance of Folklore". *Folk Culture in the Digital Age: The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Ed. Trevor J. Blank. Logan: Utah State University Press, 2012. 60–84.
- De Fina, Anna. "Who tells which story and why? Micro and macro contexts in narrative". *Text & Talk* 28. 3 (2008): 421–442.
- De Seta, Gabriele. "Digital Folklore". *Second International Handbook of Internet Research*. Ed. Jeremy Hunsinger, Matthew M. Allen and Lisbeth Klastrup. Dordrecht: Springer, 2019. 168–183.
- Dégh, Linda. *Legend and Belief: Dialectics of a Folklore Genre*. Bloomington: Indiana University Press, 2001.
- Dilley, Roy M. "The Problem of Context in Social and Cultural Anthropology". *Language & Communication* 22 (2002): 437–456.
- Dundes, Alan. "Folk Ideas as Units of Worldview". *Toward New Perspectives in Folklore*. Eds. Américo Paredes and Richard Bauman. *The Journal of American Folklore* (1972): 93–103.
- Fine, Elizabeth. *The Folklore Text: From Performance to Print*. Bloomington: Indiana University Press, 1984.
- Fine, Gary Alan. "On the Macrofoundations of Microsociology". *The Sociological Quarterly* 32. 2 (1991): 161–177.
- Finkbeiner, Rita, Jörg Meibauer and Petra Schumacher (eds.). *What is a Context? Linguistic approaches and Challenges*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012.
- Gabbert, Lisa. "The 'Text/Context' Controversy and the Emergence of Behavioural Approaches in Folklore". *Folklore Forum* 30. 1 (1999): 119–128.
- Georges, Robert. "Toward a Resolution of the Text/Context Controversy". *Western Folklore* 39. 1 (1980): 34–40.
- Goldstein, Kenneth. *A Guide for Field Workers in Folklore*. Hatboro: The American Folklore Society, 1964.
- Goodwin, Charles and Alessandro Duranti. *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Gunnell, Terry et al. "Why Should Folklore Students Study 'Dead' Legends?". *Nordic Yearbook of Folklore* 69 (2013): 171–209.

- Harvilahti, Lauri. "Tradition Archives and the Challenges of the Digital World: from Exclusive Rules Towards Networks and Contexts". *Letonica* 36 (2017): 44–59.
- Hufford, Mary. "Context". *The Journal of American Folklore* 108. 430. *Common Ground: Keywords for the Study of Expressive Culture* (Autumn, 1995): 528–549.
- Hymes, Dell. *"In Vain I Tried to Tell You": Essays in Native American Ethnopoetics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981.
- Jakobson, Roman. "On Linguistic Aspects of Translation". *On Translation*. Ed. Reuben Brower. Cambridge, Massachusetts: Harvard UP, 1959. 232–239.
- Jason, Heda. "Texture, Text, and Context of the Folklore Text vs. Indexing". *Journal of Folklore Research* 34. 3 (1997): 221–225.
- Jones, Steven. "Slouching Towards Ethnography: The Text/Context Controversy Reconsidered". *Western Folklore* 38. 1 (Jan., 1979): 42–47.
- Joyner, Charles. "A Model for the Analysis of Folklore Performance in Historical Context". *The Journal of American Folklore* 88. 349 (1975): 254–265.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. "Folklore's Crisis". *The Journal of American Folklore* 111. 441 (1998): 281–327.
- Kolovos, Andy. "Contextualizing the Archives". *Folklore Forum* 35: 112 (2004): 18–28.
- Konstantinović, Zoran. „Tekst u kontekstu”. *Teorijska istraživanja 5: Tekst u kontekstu*. Ur. Novica Milić. Beograd: Institut za književnost i umetnost: Rad, 1989. 5–10.
- Krawczyk-Wasilewska, Violeta. *Folklore in the Digital Age: Collected Essays*. Łódź: Łódź University Press; Kraków: Jagiellonian University Press, 2016.
- Kropej Telban, Monika. *Pripovedno izročilo. Razvoj in raziskovanje*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021.
- Malinowski, Bronislaw. *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge and Sons, 1922.
- McDowell, John. "Folklore and Sociolinguistics". *Humanities* 2018. 7(1). 9 (2015): 1–12.
- Mišić Ilić, Biljana i Vesna Lopičić. „Značaj konteksta u proučavanju jezika i književnosti”. *JEZIK, književnost, kontekst = Language, Literature, Context: tematski zbornik radova*. Ur. Vesna Lopičić i Biljana Mišić Ilić. Niš: Filozofski fakultet, 2020. 11–27.

- Nichols, Lawrence T. "Contextual Understanding in Constructionism: A Holistic, Dialogical Model". *Qualitative Sociology Review* 11. 2 (2015): 77–92.
- Oring, Elliot. *Folk Groups and Folklore Genres: An Introduction*. Logan: Utah State University Press, 1986.
- Peck, Andrew. "Introduction: Old Practices, New Media". *Folklore and Social Media*. Eds. Andrew Peck and Trevor J. Blank. Logan: Utah State University Press, 2020. 3–23.
- Razon, Rona. "Improving Archival Collections' Discoverability, Accessibility, and Usability Through Contextual Information". *Letonica* 36 (2017): 97–116.
- Toelkin, Barre. "Ballads and Folksongs". *Folk Groups and Folklore Genres*. Ed. Elliot Oring. Logan: Utah State University Press, 1986. 147–174.
- Van Dijk, Teun A. "Cognitive Context Models and Discourse". *Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness*. Ed. Maxim I. Stamenov. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1997. 189–226.
- Wilgus, Donald Knight. "The Text is the Thing". *Journal of American Folklore* 86 (1973): 241–252.
- Young, Katharine. „The Notion of Context". *Western Folklore* 44. 2 (1985): 115–122.
- Zan, Yigal. "The Text/Context Controversy: An Explanatory Perspective". *Western Folklore* 41. 1 (Jan., 1982): 1–27.

Marina Mladenović Mitrović

CONTEXT IN FOLKLORISTICS—SIGNIFICANCE, DEVELOPMENT, CHALLENGES, PERSPECTIVES

Summary

The aim of this paper is to pinpoint the prevalence, rootedness, and an unbreakable bond existing between the term *context* and the postulates of contemporary folkloristics. In the paper, context is regarded not only as one of the terms in folklore study but also as a fundamental term of today's

folklore scholarship, which has affected both some of the key concepts in the discipline and the paradigm shift. Various implications of the performative context as a U-turn of the discipline are indicated, alongside its development and adaptation in some of the significant currents of folklore study today. Appreciating the fact that context remains one of the crucial parameters in fieldwork research, the focus is directed primarily at folklore archives, on the one hand, because they have been used as an argument against favoring context over text, and, on the other hand, at digital folklore, which brings about parameter change in context research. Despite various development currents of the discipline after the domination of contextual folkloristics, the term has shown a great degree of resilience, sustainability, and application possibility.

Keywords: context, contextualization, folkloristics, theoretical approach, performative context, folklore archives, digital folklore